

Andrzej Kotecki

Album o powstaniu styczniowym

Niepodległość i Pamięć 22/3 (51), 400-404

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

niestety przestało być regułą w wypadku rozpraw naukowych. Wydawnictwo opatrzyło książkę interesującym materiałem ikonograficznym, zadbało o przyzwoity papier i druk oraz świetną okładkę (reprodukcja akwareli Juliusza Kossaka). Całości dopełnia indeks osób. Brakuje, i to bardzo biorąc pod uwagę rozległość w przestrzeni i czasie analizowanych problemów, indeksu geograficznego. Ale to jedyna uwaga krytyczna,

jaka mi się nasunęła podczas lektury, przy tym skierowana bardziej pod adresem wydawcy niż autora.

Michał Klimecki

Janusz Wojtasik, *Z myślą o niepodległej... Polskie powstania narodowe i próby powstańcze w latach 1795–1914*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2013, ss. 569.

Album o powstaniu styczniowym

W roku 2013 upłynęła 150. rocznica wybuchu powstania styczniowego. Ta rocznica stała się pretekstem dla wielu autorów i muzealników do przygotowania publikacji i wystaw okolicznościowych. Przy tej okazji warto przypomnieć, że również Muzeum Niepodległości wraz z Muzeum Mazowieckim w Płocku przygotowało wystawę oraz katalog *Gorzka chwala*. Wiele spośród tych wydawnictw dotyczy zarówno omówienia historii powstania jako całości wydarzenia, jak również odnosi się do jednego regionu czy miejscowości. W tym bogatym dorobku historyczno-publicystycznym omówiony poniżej album wyróżnia się z wielu powodów, dlatego też zasługuje na zainteresowanie osób odczuwających potrzebę poszerzenia swojej wiedzy historycznej.

Przygotowany z dużą starannością merytoryczną i edytorską album prezentuje kolekcję grafik zaczerpniętych z prasy europejskiej z lat 1863–1864, ilustrujących powstanie styczniowe. Kolekcja jest prywatnym zbiorem Krzysztofa Kura, artysty związanego z Warszawską Operą Kameralną i Filharmonią im. Romualda Traugutta. Miejsce pracy kolekcjonera miało tutaj niebagatelne znaczenie. Jak sam pisze we wstępnym artykule do albumu *Moja Kolekcja* – dzięki podróżom artystycznym mógł stworzyć tak imponującą kolekcję (Krzysztof Kur, *Moja kolekcja*, s. 10–11). Jak wynika z tego autobiograficznego tekstu, gromadzenie eksponatów stało się niejako drugim życiem pana Krzysztofa. Źródłem pozyskiwania kolejnych grafik była nie tylko

osobista penetracja antykwariatów zagranicznych, ale również aukcje internetowe. A te ostatnie, by można je było śledzić, a następnie licytację doprowadzić do zamierzonego finału wymagają trzech rzeczy: czasu, cierpliwości i środków finansowych.

Sfinalizowanie tej publikacji stało się możliwe dzięki zainteresowaniu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz śródkom Departamentu Dziedzictwa Kulturowego, które pozwoliły prezentowaną kolekcję zdigitalizować, skatalogować i opracować merytorycznie. Album stanowi zwieńczenie tego przedsięwzięcia.

W części opisowej publikacja zawiera dwa bardzo ważne dla całości artykuły. Pierwszym jest tekst prof. Wiesława Cabana (*Wiesław Caban, Echa powstania styczniowego na zachodzie Europy*, s. 12–26). Stanowi on omówienie zagadnienia powstania styczniowego w kontekście ówczesnej polityki międzynarodowej. Na przykładzie „sprawy polskiej” autor pokazał ścieranie się różnych interesów Wielkiej Brytanii, Francji, Prus czy Austrii z jednej strony i Rosji z drugiej. Istotnym zagadnieniem jest omówienie działań dyplomatów realizujących politykę zagraniczną swoich mocodawców. Innym problemem zreferowanym przez autora jest stosunek różnych warstw społecznych do sprawy polskiej. Oba aspekty znajdowały

swoje odbicie w rozmaitych wydawnictwach prasowych w całej Europie. W konkluzji swojego artykułu, autor wyraźnie rozróżnia te dwa punkty widzenia wydarzeń dziejących się wówczas na ziemiach polskich:

Jak ocenić postawę rządu francuskiego i angielskiego w sprawie polskiej? Bez wątpienia była to gra polityczna. Rządy obu krajów grały sprawą polską przed Petersburgiem, ale nie przyniosło to sukcesów ich dyplomacji. To ostatecznie Petersburg wzmocnił swoją pozycję wobec Francji i Anglii (s. 25).

Niewątpliwie na taki stan rzeczy wpływał fakt, że dwa państwa, choć w tej samej sprawie – polskiej – mówiły innym językiem. Odmierna ocena dotyczy stosunku opinii publicznej:

Inaczej rzecz się miała w przypadku opinii publicznej tych krajów. Bezdykusyjnie należy mówić o dużej sympatii, z tym że w obu krajach tą sympatię wyrażano nieco inaczej. Niewątpliwie na kształtowanie opinii publicznej największy wpływ miała prasa. Jednakże ton prasy francuskiej był bardziej przyjazny (wiele było przyczyn tego stanu rzeczy, ale nie miejsce tu na prowadzenie kolejnych rozważań) (s. 26).

Drugi artykuł opublikowany w tej części to opracowanie na temat grafiki prasowej z połowy XIX wieku,

przygotowane z punktu widzenia historyka sztuki (Anna Grochala, *Powstanie styczniowe w ilustracji prasowej XIX wieku. Kilka uwag na marginesie katalogu kolekcji Krzysztofa Kura*; tamże s. 27–31; wersja anglojęzyczna s. 32–37; wersja rosyjskojęzyczna s. 38–43). Oczywiście tekst został przygotowany w oparciu i na potrzeby prezentowanej kolekcji. Już na wstępie dowiadujemy się z niego, że wcześniej zagadnienie to doczekało się swoich opracowań. Ich prezentacja stanowi punkt wyjścia do dalszych rozważań autorki. Dzięki nim mogła ona dokonać analizy porównawczej prezentowanej obecnie kolekcji. Ponadto zajęła się analizą nie tylko samych grafik, ale również źródła ich pochodzenia, a także kontekstu ich powstania. Dotyczy to również technik graficznych wykorzystanych przy ich tworzeniu. Trzeba w tym miejscu zwrócić uwagę, że artykuł ten został przetłumaczony i opublikowany w wersji językowej angielskiej i rosyjskiej. W tym miejscu wydawcom należy wytknąć niekonsekwencję. Otóż szkoda, że tekst historyczny prof. Cabana również nie został przetłumaczony przynajmniej na język angielski. Skoro upominamy się o powszechną (wykraczająca poza granice naszego kraju) znajomość historii Polski, w tym przypadku popełniliśmy błąd taktyczny. To właśnie tego typu

wydawnictwa służą takim daleko siężnym celom. Nie możemy traktować takich działań wybiórczo, lecz z całą konsekwencją.

Część albumowa katalogu kolekcji Krzysztofa Kura została podzielona na kilka działów: *Wydarzenia, Portrety, Typy oraz ubiory ludowe, Przedstawienia symboliczne i alegoryczne, Satyra, Album En Pologne par Cham, Faucheurs de la Mort (Kosynierzy Śmierci) Alexandre'a de Lamothe'a* (Spis Treści, s. [5]). Każdy z nich został opracowany merytorycznie przez jedną z trzech autorek: Annę Grochałę, Ewę Milicer lub Kamilę Pijanowską. Każda zreprodukowana ilustracja została omówiona pod kątem technicznym i merytorycznym. W tym pierwszym przypadku zostały podane podstawowe informacje o jej pochodzeniu i autorze. Ponadto przy każdej znajduje się obszerna nota informująca o temacie grafiki w kontekście historycznym. W przypadku portretów zostały one opatrzone krótkimi biografiami prezentowanych postaci ze szczególnym uwzględnieniem działalności w powstaniu styczniowym. Przy każdej ilustracji została również przytoczona literatura przedmiotu mająca na celu wskazanie źródeł, mogących poszerzyć wiedzę czytelnika zainteresowanego całością tematu lub konkretnym wydarzeniem czy postacią. Ów komentarz

historyczny szczególnie istotny w dziale *Satyra*. O ile bowiem sam rysunek może być czytelny, o tyle istotny jest kontekst jego powstania i opublikowania w prasie zagranicznej. Może on stanowić oczywisty komentarz prezentujący stosunek grupy odbiorców reprezentowanych przez tytuł prasowy do ukazanego za pomocą ilustracji zagadnienia. W takim przypadku sam tytuł czasopisma dla dzisiejszego czytelnika nie stanowi dostatecznego wyjaśnienia celu publikacji takiej właśnie ilustracji.

Oglądając album trzeba też zwrócić uwagę, że w zbiorze tym znalazły się trzy grafiki ukazujące Cytadelę Warszawską. Dwie z nich mają wydźwięk martyrologiczny. Pierwsza ilustracja (poz. 102) nosi tytuł *Egzekucja Krynickiego na stokach warszawskiej Cytadeli, 17 listopada 1863 r.* Została ona wykonana przez nieznanego rytownika według rysunku Bohuslava Kroupy i zamieszczona w „L’Univers Illustrie” nr 292 z 17 grudnia 1863 roku na stronie 17. Z ilustracją tą wiąże się pewien kłopot. Wiadomo, że była ona opublikowana w „Illustrierte Zeitung” (nr 1051 z 22 VIII 1863 r., s. 140) jako egzekucja Zygmunta Padlewskiego w Płocku 14 lipca 1863 roku. Identycznie tę ilustrację opisuje wiedeński „Postęp” nr 20 z 15 grudnia 1863 roku.

Drugą ilustracją o charakterze martyrologicznym, w kontekście

X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej, jest grafika opublikowana pod numerem 385 – *Prawo wobec przemocy – Polskim ksiądz w lochach Cytadeli*. W tym przypadku znane jest jedynie źródło jej pochodzenia – francuskie (paryskie) czasopismo „L’Ouvrier. Journal hebdomadaire illustre paraissant tous les samedis”. Niestety, brakuje informacji o autorstwie tej grafiki. Przedstawia ona zakutego w kajdany księdza, którego w celi odwiedza carski gubernator. Ta sama ilustracja została wykorzystana w książkowej wersji powieści A. de Lamothé’a *Les Faucheurs de la Mort* – edycja Librairie de Charles de Bleriot, Editur 1875 rok.

Trzecia z interesującego nas tematu grafika dotyczy samej Cytadeli Warszawskiej – *Prace przy nowych umocnieniach Warszawy, po 1863 r.* Autorem rysunku, z którego odwzorowano rycinę jest H. Fritzmann. Nie jest znany rytownik, a ilustracja pochodzi z „Illustrierte Zeitung” z 26 stycznia 1884 roku. W katalogu została zamieszczona pod numerem 129.

Jak na wydawnictwo o takim ciężarze gatunkowym przystało, całość zamykają indeksy. Stanowią one niezwykle praktyczne uzupełnienie treści albumu. Pierwszym ich elementem są *Biogramy autorów ilustracji i indeks*. Jego dopełnieniem jest *Indeks autorów ilustracji* wraz z bibliografią prac

wykorzystanych przy opracowaniu biogramów autorskich (s. 618–619) W tego typu wydawnictwie nie mogło zabraknąć również bibliografii wykorzystanej przy opracowywaniu tej kolekcji (s. 620–621). I ostatnim członem w tej części jest *Indeks ilustracji w czasopismach* (s. 622–623). Wszystkie te elementy są niezbędne dla sprawnego i pełnego korzystania z podanej czytelnikowi wiedzy za pośrednictwem albumu. Z jednej strony opublikowane informacje są wyczerpujące i wystarczające do zapoznania się z tym zagadnieniem. Z drugiej odsyłają do publikacji mających za interesowanym poszerzyć wiedzę w interesującym ich zakresie.

Poszukujący informacji na temat historii powstania styczniowego otrzymują bardzo ciekawe opracowanie. Bogaty materiał ilustracyjny stanowi dominujący w nim element, dlatego też w oczywisty sposób należy je klasyfikować jako album. Dzięki niemu otrzymujemy źródło historyczne na temat rzeczywistej percepcji wydarzeń w Polsce w innych częściach naszego kontynentu, ich oddziaływania na dwa środowiska – polityczne na szczytach władzy oraz to powszechne, społeczne. Widać dzięki niemu również jak w tamtym czasie prasa oddziaływała na poszczególne grupy społeczne,

jakie było jej znaczenie i wpływ na czytelników. Istotnym elementem są opublikowane na wstępie teksty stanowiące historyczno-krytyczne opracowania, a zarazem będące wprowadzeniem do tego tematu. Tak przygotowany katalog zbioru grafik stanowi również doskonały wzór dla autorów i wydawców, jak powinny być, pod względem merytorycznym i edytorskim, przygotowywane tego typu publikacje.

I na zakończenie ostatnia refleksja nasuwająca się przy oglądaniu albumu. Stanowi on doskonały przykład współpracy między prywatnym kolekcjonerem a instytucją państwową, jaką jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jest to dowód, że można te dwa środowiska pogodzić i namówić do zgodnej współpracy. A przecież w naszych polskich realiach, w ostatnim czasie nie jest to tak oczywiste.

Andrzej Kotecki

Anna Grochala, Ewa Milicer, Kamila Pijanowska, *Powstanie styczniowe w europejskiej ilustracji prasowej. Grafika z kolekcji Krzysztofa Kura*, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego – Departament Dziedzictwa Kulturowego, Muzeum Historii Polski, Warszawa 2014, ss. 623.